

# Rojîn & Zerya

Alan Lezan

Novella

Ш-  
РОЖИН

Zimanê me, canê me  
Зеряя

Konuşmak, susmak ve isimleri unutulmasın diye ısrarla  
anmak üzerine bir hikâye.

## Önsöz

Dilin yitip gittiği o sabah, tek bir andan ibaret değildi; aksine ağır ağır bir sönüştü: Birbirine yaslanan sesler alçaldı, isimler evlerin çatlaklarına süzüldü, şarkılar kadınların ceplerinde saklı kaldı. Köylerde kelimeler dallardaki ham meyveler gibi asılıydı; görünür ama erişilmez. Ve o meyveyi koparan, soru soran elin cevabı anlamama riskini göze alırdı.

Tozlu paltolu adamlar geldiğinde Rojîn ve Zerya henüz çocuktular. Dağları, pınarları ve yolları belirleyen şarkıları bilirlerdi; ağaçların adlarını ve yıldızların dizilişini de. Onların elinden sadece özgürlüklerini almadılar; seslerini yeniden şekillendirmelerini, kökenlerinin melodisini yabancı bir tona sığdırmalarını istediler. Yasak sadece bir kanun değildi; ailelerin ortasından geçen bir bıçak, kapıları kapatan bir gölgeydi.

Bu kitap bir tutanak değil; seslerden örülmüş bir heybedir. Şarkıları, mektupları, sayfa kenarı notlarını; kalanların ve gidenlerin fısıltılı tanıklıklarını bir araya getirir. Yatılı okullardaki çocukları, uzaklara yuvarlanan kağıtları, yerinden oynayan haritaları ve mutfaklarda isimleri tohum gibi saklayan kadınları anlatır. Artık resmi listelerde yer almayanların peşine düşerken, yitirilmiş sesleri yeniden duyulur kılma çabasıdır.

Günün sonunda geriye sadece o yalın eylem kalır: Bir ismi zikretmek, bir şarkıya başlamak, bir hatırayı devretmek. Bu, burada hem direniş hem de tesellidir. Bu kitabı açtığında, isimleri yanına al; mısraları alçak sesle mırıldan; haritaları

açık tut. Çünkü insanlar isimleri andığı sürece, onlar tamamen yitip gitmiş sayılmazlar.

*Ez ji te re dibêjim — navên me ne mirin...*

*Sana söylüyorum — isimlerimiz ölmedi...*

## 1 - Çocukluk ve Götürülüş

Sabah, köyü hem uyandıran hem de nefesini kesen bir soluk gibi geldi. Sis teraslara çökmüş, keçiler meleşiyor, kadınlar son ekmekleri keten bezlere sarıyordu. Rojîn, parmaklarında hâlâ un tozuyla evin eşiğinde oturmuş, güneşin çıplak tepelerin üzerinden doğuşunu izliyordu; dağların adlarını bile doğru söyleyemeyen, soluk, silik, yuvarlak bir yüz gibi.. Zerya, ışıpta küçük bir deniz gibi parıldayan bir cam parçasıyla oynuyordu. Gülüyorlardı, çünkü dünya henüz yerli yerindeyken nasıl gülüneceğini biliyorlardı.

3

Sonra atlar geldi. Önce bir nal sesi, sonra ikincisi; ardından köye ait olmayan sesler duyuldu. Tozlu paltoları içinde, yüzleri taş gibi sert askerler atlarından indiler. Çizmeleri çakıl taşlarını gıcırdatarak bir subay öne çıktı. Türkçeyi, sanki bir hayvanla konuşuyormuş gibi yavaş ve yüksek sesle konuşuyordu. Anne, ellerini bir ağ gibi omuzlarına dolayarak çocuklarını kendine çekti. Tohum gibi tınlayan isimler fısıldadı: *Rojîn, Zerya, Miran, Gul*. İsimler birer sığınaktı; gelecek olana karşı küçük birer efsun.

"Türkçe öğrenmelisiniz," dedi subay. Sesi bir emirdi, ama aynı zamanda dünyayı yeniden düzenleyen bir talimat. Köyden kimse Türkçe cevap vermedi. Anne, onayladığı için değil, baş sallamanın bazen susmaktan daha az tehlikeli olduğunu bildiği için başını eğdi. Çocuklar arabalara bindirildi; battaniyeler is ve at kokuyordu. Rojîn, Zerya'nın elini

parmakları acıyana dek sıktı. "Şarkımı unutursan,..\" diye fısıldadı, "içinden söyle.\" Zerya başını salladı ve içinde, adının taşıdığı o durgun okyanus, o deniz baki kaldı.

Yatılı okul, yüksek pencereli ve kapıları hep kapalı duran bir binaydı. Duvarlar beyazdı ama boyası eskiydi ve artık anlatılmasına izin verilmeyen hikâyeler gibi dökülüyordu. Kapıda büyük harflerle bir şeyler yazan bir tabela asılıydı; çocuklar kelimeleri okuyamıyorlardı ama anlamını soğuk bir rüzgâr gibi hissediyorlardı. Okul müdiresi, sert çeneli bir kadın, onları hem şefkat hem de katılık vaat eden bir bakışla karşıladı. "Burada Türkçe konuşulur,\" dedi. "Konuşmayan öğrenecektir."

Gün akışı bir saat gibi işliyordu. Kalkış, temizlik, içtima, ders, iş, uyku. Türkçe sadece bir dil değildi; ders programına işlenmiş bir kanundu. Çocuklar kelimeleri, askerlerin talim yapması gibi öğrendiler: *Ev, su, ekmek*. Bir kelime doğru telaffuz edildiğinde öğretmenler el çırpıyordu. Biri uykusunda Kürdçe bir kelime mırıldanacak olsa, dizleri titreyene dek köşede bekletiliyordu. Rojîn ve Zerya gizli şifreler icat ettiler: bir bakış, dudakta bir parmak, saçla bir oyun. Teneffüslerde, yasaklı mektuplar gibi elden ele dolaşan, küçük ateşler gibi kelimeleri birbirlerine fısıldadılar.

Üçüncü gün köyden bir adam geldi; gözlerini çok hızlı kaçıran bir akraba. Kıymık gibi batan haberler getirdi: Ulaşmayan mektuplar, listelerden silinen isimler, dili anlamadıkları için yol kenarlarında kalan adamların söylentileri... Kimse bunlar hakkında yüksek sesle konuşmadı. Müdire sadece, "*Söylentiler tehlikelidir,*" dedi. Ama çocuklar duyuyordu. Türkçe anlamadığı için yolda durdurulan yaşlı bir adamın hikâyesini duydular; ona bir soru sormuşlar ve o cevap veremeyince

korkunç bir şey olmuştu. Hikâye, birinin yırttığı bir fotoğraf gibi yarım kalmıştı.

Gece, fenerler titrediğinde ve diğerleri uyuduğunda, Rojîn ve Zerya odalarının zemininde oturdular. Zerya, saman kokan bir tülbent çıkardı ve annesinin ona öğrettiği bir şarkıyı alçak sesle söyledi. Melodi yalındı ama içinde haritalar gibi yerler ve isimler taşıyordu: *Peri, Hozat, taşın arkasındaki pınar*. Rojîn başını Zerya'nın omuzuna yasladı ve dünyayı sanki yeniden birleştiriyormuş gibi dinledi. Şarkılar tehlikeliydi ama aynı zamanda birer besindi.

Bir çocuğun bir okul defterinin kenarına gizlice, eğri büğrü bir el yazısıyla düştüğü bir notta şöyle yazıyordu: *"Türkçe bilmeyenler için alınacak önlemler. Dilin öğrenilmesi zorunludur."* Kelimeler tam olarak anlaşılmamıştı ama evin üzerinde bir gölge gibi asılıydılar. Çocuklar dilin sadece kelimelerden ibaret olmadığını biliyorlardı; dil artık güç demekti ve güç, can alabilirdi.

"...ve dağlar; kapalı kitaplar gibi sessiz ve derin, sanki tüm cevapları kendilerine saklamış gibi bakıyorlardı." Rojîn, buğulu camlara parmağıyla çizgiler çizdi, Zerya ise sanki harita okuyormuş gibi bakışlarıyla onları takip etti. "Yolu geri bulacağız," dedi Rojîn; bir vaat olarak değil, toprağa bırakılan bir tohum gibi. Zerya başını salladı ve içindeki deniz, hafif ve sarsılmaz bir uğultuyla karşılık verdi.

Götürülüş başlamıştı ama hikâye henüz bitmemişti. Gelecek yıllarda isimler yitecek, haritalar değişecekti ve çocuklar konuşmanın bazen susmaktan daha tehlikeli olduğunu öğreneceklerdi. Fakat dünyanın hâlâ un ve saman koktuğu o anda, iki kız kardeş birbirlerine sıkıca sarılmış, dili gizli bir ateş gibi taşımaya devam ediyorlardı.

## 2 - Yatılı Okulda Günlük Yaşam

Yatılı okulda gün, çocukları yeni bir zamana zorlayan bir saat düzeneği gibiydi. Sabahları zilin çalması onları uykularından koparırdı; yataklar yapılıyor, battaniyeler sanki düşüncenin kendisini düzlemek istercesine pürüzsüzleştiriliyordu. Yıkılırken sıralar halinde duruyorlardı; su soğuk, eller aceleci. Bakıcılar yatakların arasında birer gölge gibi hareket ediyor, sesleri kısa, keskin ve şefkatten yoksundu. Dil burada sadece bir iletişim aracı değildi; disiplindi, ölçüydü, silahtı.

Derste çocuklar sert sıralarda oturuyor, defterler açık, kalemler hazır bekliyordu. Türkçe yeni bir dua gibi öğretiliyordu: Önce sesler, sonra kelimeler, sonra cümleler; ta ki dil bu yabancı biçime alışana dek. Öğretmenler bir kelime ağızdan temiz çıktığında övüyor, Kürdçe bir fısıltı yakaladıklarında ise cezalandırıyorlardı. Rojîn, öğretmenin dudaklarını izliyor, Türkçenin taşınması gereken melodiyi onlarda arıyor ve çıkardığı her doğru seste kalbinin bir parça ferahladığını hissediyordu. Zerya ise kelimeleri deniz kabukları gibi topluyordu; onları zihninde yan yana diziyor, anlamlarına göre değil, seslerine göre sıralıyordu.

Teneffüsler başka bir alemde. Bahçedeki ihlamur ağaçlarının arasında çocuklar, konuşmamak için uydurdukları oyunlar oynuyorlardı. Bir bakış "dikkat", dudağa götürülen bir parmak "sus" demekti. Ama bazen gizli kalma zorunluluğu çatlardı: Gizli bir kelime, kısa bir mısra, suya atılan bir taş gibi halkalar yayan bir isim... Bu küçük isyanlar hem riskli hem de paha biçilemezdi. Bir keresinde Rojîn ve Zerya eski bir şarkıyı mırıldanırken, bir bakıcı kadın durdu; gözleri iğne

gibi keskindi. Azarlamadı, sadece dinledi; ve o dinleyiş cezanın kendisiydi.

İş, günlük planın bir parçasıydı. Kızlar mutfakta yardım ediyor, patates soyuyor, hamur yoğuruyor, su taşıyorlardı. Eller, sorulmayan şeyleri yapmayı öğrendi; ağız susmak zorunda kaldığında eller hatırlamayı öğrendi. Mutfakta, kendisi de bir köyden gelmiş olan bir aşçı kadın bazen kırık dökük bir Türkçeyle hikâyeler anlatırdı; çocuklar da onları yasak meyvelermiş gibi dinlerdi. Aşçı kadın tedbirliydi; kuralları biliyordu ama kuralların arasındaki boşlukları da. Bir keresinde, kimsenin duymadığını sandığında kısık bir sesle tek bir kelime mırıldandı — *deng* (ses) — ve odadaki hava bir anda değişti. O an için herkes yeniden çocuktü, öğrenci değil.

Akşamları, lambalar kısıldığında ve sesler alçaldığında sınavlar gelirdi. Sadece defterlerdeki yazılı olanlar değil, görünmez olanlar da: Teneffüste kim, bir oyunmuş gibi hissettirmeden Türkçe konuşabiliyordu? Bir bakıcıyla konuşurken, kendi sesine ihanet etmeden doğru biçimi kim bulabiliyordu? Bu sınavlar, her gün benliğin verdiği sınavlardı. Zerya, sorular geldiğinde gözlerini kaçırmayı öğrendi; Rojîn ise cevap gerektirmeyen, sadece zaman kazandıran sorular sormayı öğrendi.

Bazen eve yabancılar gelirdi: Ellerinde isim listeleriyle memurlar, notlar alan üniformalı adamlar... "Eğitim"den ve "entegrasyon"dan, gerekli görülen "önlemlerden" bahsederlerdi. Kelimeler çocukların kulağında soğuk vaatler gibi çınılardı. Bir keresinde, başka bir koğuştan bir çocuğu akrabaları alacak diye çağırdılar; çocuk arkasına bile bakmadan gitti ve bir daha dönmedi. Geride bıraktığı sessizlik, her

türlü cezadan daha ağırdı. Çocuklar, yokluğun da bir şiddet biçimi olabileceğini öğrendiler.

Kapıların sürgülendiği ve odayı sadece uyuyanların nefes seslerinin doldurduğu gecelerde, bazıları gizlice buluşurdu. Dizlerini göğüslerine çekip yere otururlar ve birer harita gibi olan isimleri fısıldaşırlardı: *Peri, Hozat, taşın arkasındaki pınar*. Zerya o zaman alçak sesle şarkı söyler, melodi memlekete uzanan bir köprü kurardı. Şarkılar kısaydı, çoğu zaman sadece birkaç ölçüden ibaretti; ama hatırayı sıcak tutmaya yeterdi. Rojîn defterinin kenarlarına gizlice, yüksek sesle söylemesine izin verilmeyen kelimeler yazar, sayfaları kimsenin göremeyeceği şekilde katlardı.

Yatılı okulun müdiresi iyiliğe inanan bir kadındı; ama bu, katı ve sert bir iyilikti. İlerlemeden, gelecekte ve bir arada tutulması için tek bir dile ihtiyaç duyan bir ulustan bahsederdi. Fakat gözleri, bunun bedelini bildiğini ele veriyordu. Bazen yalnız kaldığında pencerenin önünde durur, sanki adını koyamadığı bir şeyi arıyormuşçasına dağlara dikerdi gözlerini. Bir keresinde Rojîn yanından geçerken müdirenin "Bazen merak ediyorum, acaba çok mu fazlasını alıyoruz?" diye fısıldadığını duydu. Sonra sanki bu soruyu silip atmamak ister gibi başını salladı ve yürüyüp gitti.

Günler böyle geçiyordu: Düzenli, sert ve araya sızan küçük firarlarla... Çocuklar iki dilde yaşamayı öğrendiler: Biri yüksek sesle söylenen, diğeri ise gizlice saklanan. Yasaklanan dil, göğüste taşınan bir hazineye dönüştü. Dışarıda dünya değişirken, kızlar evin içinde sessiz ve inatçı planlar kuruyorlardı: Dönüş yollarını bulmak, isim biriktirmek, haritalar çizmek... Çünkü en katı saat düzeneğinde bile, sayılamayan şeyler için zaman kalırdı: Hatıra, umut ve birbirini unutmamaya dair o kısık sesli söz.

### 3 - Dil Sınavı

Sınavın yapıldığı sabah berrak ve soğuktu; çocukların nefesi avlunun üzerinde küçük sis bulutları gibi asılı kalıyordu. Sıralar sıklaştırılmış, banklar cilalanmış, tahtalar yeni silinmişti; sanki temizlik, hakikatin üzerini örtebilirmiş gibi. Müdire öne çıktı, ellerini birleştirdi ve itiraz kabul etmeyen bir tonla konuştu: "Bugün bir sınav var." Kelimeler bir perde gibi indi.

Sınav, biçim olarak basitti: Sorular, cevaplar ve saniyeler içinde verilen bir hüküm. Çocuklar tek tek çağrılıyor, öğretmenin karşısına geçiyor, Türkçe bir soru duyuyor ve cevap vermek zorunda kalıyorlardı. "Adın ne?" — "Nerede yaşıyorsun?" — "Kaç kardeşin var?" Sorular zararsızdı ama sonuçları öyle değildi. Kekeleyen, tereddüt eden, kendi diline sığmayan fişlenirdi; fişlenmek demek etüt, ceza ve bazen gruptan yok edilmek demektir.

Rojîn, arkadaşlarının birer birer öne çıkışını, yüzlerindeki ifadeleri izledi. Bazıları hissetmedikleri bir özgüvenle konuşuyor; diğerleri ise çözülmek bilmeyen bir düğüm gibi dolanan dilleriyle kekeliyordu. Sıra Zerya'ya geldiğinde, elleri arkasında, gözleri yerde öne çıktı. Soru net ve hızlı geldi: "Nerede doğdun?" Zerya Türkçe cevap verdi ama kelimeler ekmek gibi değil, çakıl taşları gibi döküldü ağzından. Öğretmen başını salladı ama bakışları mesafeli kaldı.

Teneffüste bir fısıltı yağ gibi yayıldı: Komşu köyden bir adam yolda durdurulmuş; soru sormuşlar, cevap veremeyince de vurulmuş. Çocuklar hikâyeyi dinlediler, ayrıntılar bulandı

ama özü baki kaldı: Dil artık bir testi ve başarısızlık ölümcül olabilirdi. Kimse "vuruldu" kelimesini yüksek sesle telaffuz etmedi; sanki dile getirmek, eylemi geri çağıracaktı. Bunun yerine "Gitti" dediler ve ellerine baktılar.

Sınav sadece bir kontrol aracı değil, kimliği parçalayan bir mekanizmaydı. Okul defterlerinde kelime listeleri ve yanlarında küçük çizimler vardı: Bir ev, bir su testisi, bir ekmek. Bir resmin altına bir çocuk gizlice Kürdçe bir kelime not etmişti; öğretmen defteri bulunca çocuğu sınıfın önüne çıkardılar. Ceza sadece fiziksel değildi; aşağılamaydı. Çocukları Kürdçe kelimeyi yüksek sesle söylemeye zorluyor, telaffuz yanlış olduğunda gülüyorlardı. Kahkaha bir silaha dönüştü.

Uzak bir vadiden gelen büyükçe bir oğlan çocuğu neredeyse hiç Türkçe bilmiyordu. Öne çıktığında kekeleydi, aklına gelmeyen bir kelimeyi aradı. Öğretmen soruyu daha yüksek, daha sert tekrarladı. Çocuk sustu. Bir gözetmen öne çıktı, kolundan tutup onu dışarı çıkardı. Kapı kapandı. Çocuklar ayak seslerini duydular, sonra bir sessizlik oldu. Daha sonra yetişkinler onun "iskân edildiğini" söylediler. Çocuklar, "iskân edilmenin" sorgulanmayan bir kelime olduğunu biliyorlardı; pek çok anlama gelebilirdi.

Yemekhanenin bir köşesinde aşçı kadın eski bir bezi dikiyordu. Çok şey görmüş gözleri vardı ve konuştuğunda sesi bıçak gibi kesen bir fısıltıya dönüşürdü. Bir keresinde patates soyan Rojîn'e, "Öğrenmek için sormuyorlar," dedi. "Kim olduğumuzu sınamak için soruyorlar." Rojîn patatesi kenara bıraktı ve ona baktı. Aşçı kadının sözleri yalındı ama içinden soğuk bir rüzgârın estiği bir kapı aralamıştı.

Sınavlar sonraki haftalarda da devam etti ama çocuklar stratejiler geliştirmeyi öğrendiler. Cevaplara çalıştılar, cümleleri birer dua gibi ezberlediler. Birbirlerini uyarmak için küçük işaretler icat ettiler: Boynu kaşımak "Dikkat, bir yabancı geliyor", gözü iki kez kırpmak "Konuşma" demektir. Bu şifreler sadece korunma değil, topluluğu bir arada tutan bir ağıdır.

Fakat o ağın yırtıldığı anlar da oluyordu. Bir akşam, rüzgâr çatlaklardan ılık çalarken, elinde bir liste olan bir haberci geldi. İsimler okundu ve her isimde hava dondu. Bazı çocuklar götürüldü, diğerleri kaldı. Götürülenler arasında Rojîn'in tanıdığı bir kız vardı — sanki gülmek bir suçmuş gibi hep yüksek sesle gülen bir kız. Vedalaşmadan gitti, korkudan gözleri fal taşı gibi açılmıştı. Kapı kapandı ve arkasında bıraktığı sessizlik, yerdeki bir kuyu gibiydi.

11

Bir defterin kenarına, eğri büğrü bir el yazısıyla bir çocuk, bir yerde duyduğu o cümleyi not etmişti: "*Türkçe bilmeyenler için önlemler alınacaktır.*" Kelimeler bürokratikti ama kalbi sıkıştıran bir ağırlık taşıyorlardı. Çocuklar bu satırı bir kehanet gibi okudular; "önlem" kelimesinin ardında sadece cezaların değil, sürgünün, kaybın ve ölümün de pusuda beklediğini biliyorlardı.

O günlerde Rojîn, cesaretin her zaman gürültülü olmadığını öğrendi. Cesaret; bir şarkıyı zihninde saklamak, kimse duymazken bir ismi fısıldamak ya da dünya soğduğunda bir arkadaşına elini uzatmak demek olabiliyordu. Zerya, dilin sadece kelimelerden değil, insanın içinde taşıyabileceği melodilerden oluştuğunu öğrendi. Ve sınavlar sürerken, her ikisinin de içinde, söylenmesine izin verilmeyen şeyin ne kadar kıymetli olduğuna dair o inanç büyüdü.

Rojîn yatılı okulun merdivenlerinde oturmuş, ellerini dizlerine dolamış, uzaklara bakıyor. Dağlar karanlık, yıldızlar keskin. Annesinin ona söylediği şarkıyı, taşın arkasındaki pınarı, tohum gibi olan isimleri düşünüyor. Sadece kendisinin duyabileceği bir kelime fısıldıyor ve o kelime havada bir söz gibi asılı kalıyor: *Hatırlayacağız.*

## 4 - Hiç Ulaşmayan Mektuplar

Posta, çoğu zaman tutulmayan bir sözdü. Yatılı okuldaki ilk aylarda yazmak, gizli bir sanata dönüştü. Rojîn bir mektubun göze çarpmayan bir kâğıt parçası gibi nasıl katlanacağını öğrendi; Zerya ise kelimeleri nereden geldiğini ele vermeyecek şekilde seçmeyi. Anneye, ağabeylere, birer demir gibi sağlam duran isimlere yazdılar. Mektuplar basit cümlelerle başlıyordu: "Sağlığımız yerinde. Öğreniyoruz. Komşulara söyle, şarkı söylüyoruz." Sonra daha temkinli oldular; sadece ailenin anlayabileceği işaretler koydular — belirli bir yere atılan bir nokta ya da "hiçbir şey iyi değil" anlamına gelen küçük bir haç.

Sansür görünmezdi ama her yerdeydi. Mektuplar açılıyor, okunuyor, kesiliyordu. Bazen cevaplar geliyordu ama isimlerin geçtiği yerler boştu ya da koca paragraflar yok olmuştı. Bir keresinde Rojîn'e bir mektup ulaştı, içinde sadece tek bir cümle kalmıştı: "Gelme." Mürekkep, sanki biri kelimeleri soğuk suyla yıkamış gibi dağılmıştı. Çocuklar satır aralarını okumayı öğrendiler; sessizliğin de bir haber olabileceğini anladılar.

Elazığ ve Diyarbakır'a yapılan sevkiyatlar, isimlerin listelerde yok olduğu kamplar hakkında söylentiler dolanıyordu. Kızların gizlice çizdiği haritalar soru işaretleriyle

doluydu. Bir gün uğrayan bir akraba, kıymık etkisi yaratan bir haber getirdi: "Bazı aileleri götürdüler. Bazı mektuplar hiç ulaşmadı." Okul müdiresi "yeniden yerleştirme" ve "güvenlik önlemleri"nden bahsediyordu; bu kelimeler çocukların kulağında ince bir cam sesi gibi çınlıyordu. Kimse insanların nereye gittiğini açıklamıyordu, sadece gittiklerini biliyorlardı.

Okul defterlerinde kızlar bazen kendileri için yazılmamış kâğıtlar buluyorlardı: İsim listeleri, el yazısıyla düşülmüş notlar, tarihli bir mühür... Böyle bir kâğıt bir sabah mutfak masasının üzerinde duruyordu; aşçı kadın onu gizlice Rojîn'e doğru itti. Üzerinde kısa ve bürokratik bir dille şuna benzer bir şey yazıyordu: "Sevkiyat listesi — Hedef: Elazığ. Askeri birime sevk." Aşçı kadın sadece "Bunu iyi sakla," diye fısıldadı. Rojîn kâğıdı katladı ve sanki bir kalpmış gibi gömleğinin içine yerleştirdi.

13

Bazı mektuplar gecikmeyle geliyordu, bazıları ise hiç. Başka bir bölümdeki bir çocuk yıllarca cevap bekledi; nihayet bir zarf geldiğinde yazı yabancı, kelimeler kısaydı: "Kalamadık. Affet." Belirsizlik günleri kemiriyordu. Çocuklar bekleyişle başa çıkmak için ritüeller icat ettiler: Pencere pervazına taşlar dizdiler, ayları saydılar, defter kenarlarına isimler yazdılar ki silinip gitmesinler. Hiç ulaşmayan mektuplar, kapıların ardında pusuda bekleyen gölgelere dönüştü.

Geri dönen mektuplar da vardı; üzerlerinde "Alıcı Tanınmıyor" veya "Adresten Ayrılmış" şerhi düşülmüş küçük hükümler gibi mektuplar... Bir keresinde Zerya bir zarfı açtığı anda içinden sadece bir kumaş parçası çıktı; annesinin tülbentinden bir yırtık. Ardından gelen sessizlik, her türlü çığılıktan daha gürültülüydü. Kızlar o kumaş parçasını kutsal bir emanet gibi tuttular ve ellerinde evin hatırasının titrediğini hissettiler.

Kişisel haberlerin arasında, soğuk bir dille "Dil Geliştirme Önlemleri" ve "İşkân Programları"ndan bahseden resmi bildirimler belirip duruyordu. Rojîn'in gizlice kopyaladığı kurgusal bir dosya özeti şöyle diyordu: "*Talimat: Türkçeden başka ana dili olan bölgelerdeki çocuklar devlet kurumlarına nakledilmeli; geri dönüşleri ancak özel izinle mümkündür.*" Kelimeler buz gibiydi ama çok şeyi açıklıyordu: Mektupların neden takıldığını, isimlerin listelerden neden silindiğini ve haritaların neden yarım kaldığını...

Her şeye rağmen mektuplar birer umut eylemi olarak kaldı. Bir zarf ulaştığında, çocuklar sanki bayram varmışçasına toplanırdı. Satırları okur, kelimeleri göğüslerine bastırır ve sanki birer lokma ekmekmiş gibi birbirlerine pay ederlerdi. Bazen haberler kısacıktı: "*Elma ağacı meyve verdi*" — ama bu imge bile hatırayı beslemeye yeterdi. Rojîn ve Zerya bu kıvrıntıları birer tohum gibi topladılar; elbiselerinin ceplerine koyup yıllar boyu taşıdılar.

Rojîn yine pencere kenarında oturuyor; elinde, suya atılmış bir taş gibi duran tek bir cümle dışında bomboş bir zarf var: "*Sizi unutmadık.*" Mektubu katlıyor, önlüğünün cebine koyuyor ve ayağa kalkıyor. Dışarıda hava berrak; dağlar uzak, kapalı kitaplar gibi duruyor. Zerya'nın elini tutuyor ve birlikte çocukların oynadığı, fısıldaştığı ve umut ettiği o avluya çıkıyorlar — orada hiç ulaşmayan mektuplar, sessiz ve eğilmez sözler olarak yaşamaya devam ediyor.

## 5 - Firar Teşebbüsü

Gece, üzerine mürekkep dökülmüş bir kumaş kadar karaydı; sadece ay, avlunun üzerine ince bir yol açmıştı. Yatılı okulun panjurları yarı açtı ve çatlaklardan nöbetçilerin mırıltıları

uzak bir su sesi gibi sızıyordu. Bu karanlıkta her şey mümkün ve aynı zamanda imkânsız görünüyordu. Planlar, nemli duvarlardaki mantarlar gibi büyüyordu: gizli, hızlı ve bir o kadar kırılğan.

Rojîn, hiçbir haritaya benzemeyen bir harita çizmişti; sadece pınarların adını bilenler için anlam ifade eden çizgiler... Yolları, saatleri, adımları, molaları hesaplamıştı. Zerya korkuyu dindirmek için söylenecek şarkıları biliyordu; melodileri elbisesinin cebine gizlemişti — zihninde birer azık gibi sakladığı şarkılar. Üç çocukla birlikte — Miran, Gul ve Hêvî adında sessiz bir kız çocuk — sabah nöbetçileri kapıları açmadan önce karanlıkta kaybolmayı planladılar.

Kaçış planı basitti: Dolunaydan sonraki ikinci gece, nöbetçiler yorgun ve köpekler daha az dikkatliken tuvalet duvarını aşacaklar, tarla yoluna sapıp eski taş köprüleri rehber edineceklerdi. Kimse geri dönmekten bahsetmedi. Kimse geride bıraktıklarından da bahsetmedi. Yola çıkmadan önceki o sessizlik, her türlü kucaklaşmadan daha yoğundu.

Vakit geldiğinde, battaniyeleri birer gölge gibi omuzlarına atıp yataklarından süzöldüler. Koridorlar sabun ve soğuk metal kokuyordu. Rojîn bir an durdu, elini kapı pervazına koyup uyuyan çocukların hafif nefeslerini dinledi. Annesini düşündü; ekmek yapan elleri, bir zamanlar gizlice kokladığı tülbenti... Sonra dışarı adımını attı.

Duvar, hafızasındakinden daha alçak, korkusunun izin Verdiğinden ise daha yüksekti. Önce Miran tırmandı; parmakları pürüzlü yüzeyde tutunacak bir yer aradı. Gul takip etti, sonra Zerya. Zerya yukarı çıktığında arkasına dönüp Rojîn'e baktı; bir an için bakışları, birbirine hafifçe değen iki sandal gibi buluştu. Sonra aşağı atlayıp koştular.

Yol, beklediklerinden daha soğuktu. Tarlalar toprak kokuyor, dereler bildikleri isimleri mırıldanıyordu. Kendi kendilerini kovalayan gölgeler gibi hareket ediyorlardı. Ancak kaçış hiçbir zaman sadece bir yol değildir; kararlardan örölü bir ağıdır ve o ağı bir yerlerinde ihanet ya da talihsizlik pusuda bekler. Uzaklarda bir köpek havlamaya başladı ve bekçilerin ayak sesleri yükseldi. Çocuklar durup bir çit dibine sindiler; dünya nefesini tutmuş gibiydi.

Karanlığı bir ışık huzmesi kesti — yaklaşan bir fener ışığı. Çocuklara ait olmayan sesler, Türkçe bir şeyler sordu. Grup kaskatı kesildi. Miran kimsenin anlamadığı bir kelime fısıldadı ve Zerya elini onun koluna koydu. Sesler yaklaştı ve aniden bir yırtılma sesi duyuldu: bir çığlık, bir nal sesi, kırılan dallar. Biri onları görmüştü.

Takip kısa ve vahşiydi. Karanlıktan bir gözetmen çıktı, üniforması koyu bir pelerin gibiydi ve arkasında sopalı adamlar vardı. Eller uzandı, çekiştirdi ve o kargaşada Rojîn Zerya'yı kaybetti. Bir itiş, bir kakış ve Zerya, köye giden bir yola doğru koparılıp götürüldü. Rojîn seslendi ama feryadı diğer seslerin içinde boğuldu. Zerya'nın ışıkların arasında kayboluşunu izledi, sonra sadece gece kaldı.

Ceza gecikmedi. Yakalanan çocuklar geri getirildi; yüzler darp edilmiş, giysiler yırtılmıştı. Müdire kapıda durmuş, gözleri taş gibi sert, tek kelime etmiyordu. Uzun sorgulamalar olmadı; ceza ibretlikti. Miran bir köşeye dikildi, Gul mutfağı temizlemek zorunda kaldı ve Rojîn'e bir tabut kadar dar duvarları olan hücrede bir gece tecrit cezası verildi. Hücrenin karanlığında kendi kalp atışının yankısını ve uzak bir köpeğin havlamasını duydu. Sessizlik bir sınavdı.

Ertesi sabah Zerya gitmişti. Nereye götürüldüğünü kimse bilmiyordu. Söylentiler kuşlar gibi uçuyordu: başka bir yatılı okula götürülmüş, akrabalarına gönderilmiş, "iskân edilmiş"... Rojîn gözetmenlerin yüzlerinde bir ipucu, listelerde bir isim, mektuplarda bir işaret aradı. Nafile. Zerya'nın gidişinin bıraktığı boşluk, gövdede açılmış bir yara gibiydi.

Sonraki günler yeni bir temkinlilikle şekillendi. Çocuklar daha az konuşuyor, oyunları kısıyor, bakışları keskinleşiyordu. Rojîn suçluluk duygusunu bir taş gibi taşıyordu; başka türlü davranabilir miydi, başka bir saklanma yeri, başka bir şarkı Zerya'yı kurtarır mıydı diye kendine sorup duruyordu. Fakat suçluluk, dünyanın çoğu zaman izin vermediği bir lüktür. Bunun yerine boşlukları ölçmeyi öğrendi: yatakhane odasındaki boşluğu, masadaki boşluğu, şarkıdaki boşluğu.

17

Birkaç hafta sonra köyden, çok şey görmüş gözleri olan bir adam geldi. Bıçak gibi bir haber getirdi: Zerya bir toplama merkezine götürülmüş, oradan Elazığ istikametine sevk edilmişti. Kelimeler bürokratikti ama kalbi sıkıştıran bir ağırlık taşıyorlardı. Rojîn, üzerinde sadece bir mühür ve tarih olan kâğıdı tutarken dünyanın yerinden oynadığını hissetti. Bir zamanlar çizdiği o harita artık paramparçaydı.

Takip eden yıllarda, kaçışın hatırası bir yara izi gibi kaldı: ışık vurduğunda görünür, gündelik hayatta gizli. Rojîn yoklukla yaşamayı öğrendi; birer köprü gibi olan isimleri biriktirmeyi öğrendi. Bazen rüzgâr ıhlamur ağaçlarının arasından estiğinde, Zerya'nın şarkısını duyduğunu sanıyordu; sokaklarda yitip giden uzak bir tını. Bu tınıları deniz kabukları gibi topladı ve göğsüne bastırdı.

Alacakaranlık çökerken Rojîn yine duvarın üzerinde oturuyor, ellerini dizlerine dolamış, Zerya'nın kaybolduğu yere bakıyor. Gece sessiz ama içinde küçük, inatçı bir ışık yanıyor. Bir dua gibi tınlayan o kelimeyi fısıldıyor: *Yolu bulmak*. Ve bir yerlerde, belki başka bir şehirde, belki başka bir kampta, başka bir ses aynı kelimeyi duyuyor ve buna kısık, sarsılmaz bir tonla cevap veriyor.

## 6 - Zorunlu İskân ve Kamp

Sonbahar, ıslak yaprak ve metal kokusuyla geldi. Eskiden umut olan mektuplar artık birer uyarıya dönüşmüştü; isim listeleri daha sık görünüyor, üniformalı adamlar birer ziyaretçiden ziyade birer kader gibi duruyorlardı. Bir sabah, çocuklar henüz yarı uykudayken o işaret duyuldu: İçtima. Sıralar her zamankinden daha çabuk kuruldu; sesler, sanki hava kelimeleri ele verecekmiş gibi fısıltı halindeydi. 18

Onlara bunun bir "nakil" olduğunu, daha iyi imkânlar ve "asayişin tesisi" için alınan bir önlem olduğunu söylediler. Kelimeler kulaklarda yabancı bir kitaptan fırlamış boş kalıplar gibi çınıyordu. Kamyonlar yanaştı, brandalar dalgalandı ve ellerinde mühürler olan adamlar isimleri okudu. Rojîn elleri ceplerinde sırada duruyor, her şeyin bir yanlışlıktan ibaret olduğunu söyleyecek bir bakış arıyordu. Zerya orada değildi. Yeri boştu; sırada siyah bir delik gibi duruyordu.

Sevkiyatlar soğuk ve dardı. İnsanlar birbirine kenetlenmişti, battaniyeler herkese yetmiyordu ve kamyonlar manzaranın içinde birer damar gibi uzanan yollarda saatlerce ilerledi. Bazıları Elazığ'a götürüldüklerini söylüyor, bazıları Diyarbakır diye fısıldıyordu. Listelerin üzerinde mühürler, tarihler,

notlar vardı: "*Askeri birime sevk*", "*Alıcı tanınmıyor*". Yer isimleri konuşmaların içinde silinip gidiyordu; insanların hafızasında sadece tekerlek sesleri ve kapıların gıcirtısı kaldı.

Toplama merkezlerinde bürokratik bir ayaz hâkimdi. Çadırlar, hangarlar, memurların kâğıtları kontrol edip mühür bastığı masalarla dolu odalar... Bazen aileler ayrılıyordu — erkekler bir yöne, kadınlar ve çocuklar başka yöne. Yatılı okuldan gelen çocuklar, tanıdıkları ve bir daha asla göremeyecekleri yüzler gördüler. Köşede oturan yaşlı bir adam, sanki dünyayı onlarla bir arada tutmaya çalışıyormuş gibi isimler mırıldanıyordu. Çocuklar dinledi ve isimleri gizlice defterlerinin kenarlarına not ettiler.

Yerlerin birbirine karışması, gündelik bir deneyim haline gelmişti. Elazığ'a götürülenlerin bir kısmı, sonradan Diyarbakır sandıkları yolları hatırlıyor; kimileri ise bu iki şehri, sanki aynı yermiş gibi tek bir nefeste anıyordu. Zihinlerinde taşıdıkları haritalar paramparçaydı; anlatılarda nehirlerin ve dağların yerleri değişiyordu. Bu coğrafi bulanıklık, sadece zayıf bir hafızanın sonucu değildi; mekânları tahrif eden ve isimleri silen şiddetin bir sonucuydu. Bir yer artık güvenli değilse, insanların dilinde de silikleşiyordu.

Elazığ yakınlarındaki bir kampta, anlatılanlara göre, dar yataklı barakalar ve uzun masa sıraları vardı. Çocuklar kaydediliyor, saçları kesiliyor, kıyafetleri değiştiriliyordu. Türkçe dersleri veriliyordu ama bu artık daha büyük bir programın parçasıydı: disiplin, emek, uyum. Türkçe konuşmayanlar özel bir gözetim altındaydı. Yıllar sonra toplanan bazı raporlarda, yollarda durdurulup kendilerine soru sorulan insanların ifadeleri yer alıyordu; cevap veremeyenler cezalara çarptırılmıştı. Kelimeler anlatılarda, sanki tam olarak

adlandırılmasına izin verilmeyen bir şeyden bahsediliyor-  
muşçasına temkinle telaffuz ediliyordu.

Kampların kendi hiyerarşileri vardı. Bazı gözetmenler sertti, bazıları ise ara sıra insanlığı hatırlatan bir jest sergilerdi — bir parça ekmek, daha uzunca süren bir bakış... Çocuklar hangi kelimeleri söyleyip hangilerini söyleyemeyeceklerini çabuk öğrendiler. Yeni ritüeller icat ettiler: duvara ortak bir vuruş, sadece iki tondan oluşan bir şarkı, "seni hatırlıyorum" anlamına gelen bir işaret. Bu küçük eylemler, normalde sadece tellerle ayrılmış insanlar arasında köprülere dönüştü.

Bazı aileler başka yerlere sevk edildi, bazıları yakınlarda kaldı, bazıları ise listelerden silindi. Resmi dosyalar "asayiş önlemleri" ve "iskân"dan bahsediyor, sayfa kenarı notlarında ise "Türkçe konuşmayan nüfus unsurlarına yönelik tedbirler" ibaresi yer alıyordu. Bu belgeler, yalın ve bürokratik dilleriyle, insanların anlattığı hikâyelerin üzerine bir soğukluk gibi çöküyordu. Sözlü hatıralarda ise başka detaylar yaşıyordu: artık seslenilmeyen bir isim; aniden kimsesiz kalan bir elma ağacı; kapısı sonsuza dek mühürlenmiş bir ev.

Coğrafi kargaşa, geri dönüş girişimlerinde de kendini gösterdi. Yıllar sonra arayanlar, çoğu zaman sadece harabeler veya toprağı işleyen yabancı insanlar buldular. Bir zamanlar aşına olunan haritalar artık işe yaramıyordu; yollar değişmiş, köyler boşaltılmış ya da isimleri değiştirilmişti. Geri dönenlerin bazıları sağ kalanları buldu — şarkıları bilen yaşlı kadınlar, vücudunda yara izleri olan adamlar, yeni isimler taşıyan çocuklar... Diğerleri ise sadece sessizlik ve külle karşılaştı.

Bu hareketliliğin ortasında, küçük direniş eylemleri varlığını sürdürdü. Elazığ'daki bir barakada bir kadın gizlice Kürd

motifli bir kumaş dikiyor; bir kampın köşesinde yaşlı bir adam dağların isimlerini sayan bir şarkı mırıldanıyordu. Bu eylemler gösterişsizdi ama tamamen silinemeyen bir hafızanın tanıklarıydı. İnsanlar öğrendi ki; dil sadece ses değildir; o isimlerden, şarkılardan, kokulardan ve bahçelerden örülmüş bir ağıdır — ve bu ağ öyle kolayca kopmazdı.

Rojîn, bir toplama merkezinin dışındaki alçak bir taşın üzerinde oturmuş, elleriyle bir çay bardağını kavramış, uzaklara uzanan yolu izliyor. Ceplerinde mektuplar, kâğıtlar, isimler var; zihninde parçalanmış haritalar ve ezbere bildiği şarkılar taşıyor. Etrafındaki dünya yerinden oynamış, yerler belirsizleşmiş ama içindeki o nokta netliğini koruyor: arayış. Ayağa kalkıyor, kâğıtları katlayıp cebine koyuyor ve seslerin sayıldığı, isimlerin okunduğu, dilleri ellerinden alınmış ama hafızaları alınamamış insanların kendilerine bir yol bulmaya çalıştığı o salona geri dönüyor.

21

## 7 - Gurbette Büyüme

Yıllar, her şeyin üzerine toz gibi çöktü. Çocuklardan genç kadınlar doğdu; sesler derinleşti, adımlar sağlamlaştı. Rojîn, başlangıçta adını söylemekten kaçındığı bir şehirde iş buldu; sokaklar kömür ve yağ kokuyor, evler dişler gibi yan yana diziliyordu. Metalin büküldüğü ve onarıldığı küçük bir atölyede çalıştı ve memleketi sormayan ellerle konuşmayı öğrendi. İş ona sayılmış saatler, geceler ise köyün hatırasını uzak bir tını gibi bıraktı.

Zerya başka bir yöne gitmişti. Önce bir toplama merkezine, sonra başka bir yatılı okula, daha sonra ise tanımadığı bir ailenin yanına götürülmüştü. Orada uyum sağlamayı öğrendi: isimleri değiştirmeyi, alışkanlıkları benimsemeyi, kendisine

dayatılan dili şekillendirmeyi. Fakat gurbet sustuğunda, geceleri annesinin ona verdiği şarkıları söyler, melodiler omuzlarına sıcak bir palto gibi yayılırdı.

Her ikisi de dili gizli bir ateş gibi taşıyorlardı. Rojîn kelime-leri elbiselerinin dikişlerine fısıldadı; Zerya isimleri fatura ve notların kenarlarına yazdı. Hatırayı beslemenin yollarını buldular: Rojîn kokusu çocukluğu geri çağırın yemekler pişirdi; Zerya tülbentlere, motifleri bilenler dışında kimsenin anlamadığı desenler dokudu. Bu küçük direniş eylemleri göze batmıyordu ama ağı bir arada tutuyordu.

Şehirler, yüzlerine uymayan isimler taşıyan insanlarla doluydu. Rojîn, kendini kaybetmeden bir dilde nasıl hayatta kalınacağını öğrendi. Başkalarının konuşmalarını dinledi, kelimeleri birer azık gibi topladı. Bazen atölyeye yaşlı bir adam uğrar ve kırık dökük bir Kürdçeyle bir atasözü mırıldanırdı; o zaman Rojîn nefesini tutar ve bir fısıltıdan öteye geçmeyen bir tonla cevap verirdi. Bu kısa karşılaşmalar, içinde kendini tanıdığı birer aynaydı.

Zerya ise gurbette başka bir aile türü buldu: gecelerce uykusuz kalan kadınlar, onu bir abla gibi kabullenen çocuklar ve resmi dosyalarda yer almayan hikâyeleri bilen adamlar. Ait olmanın sadece kan bağıyla belirlenmediğini öğrendi; aitlik şarkılarla, bir ekmeği bölüşmekle, bir ismin fısıldanmasıyla da kurulabilirdi. Bir şehrin kıyısındaki küçük bir evde bir akşam şarkı söyledi ve yanında oturan bir oğlan çocuğu melodiyi tekrarlardı. Bir an için dünya yeniden bütündü.

Arayış sürdü. Rojîn pazarlarda bulduğu isim listelerini topladı; temkinle akrabaları, köyleri, eski yolları sordu. Bazen bir şeyler bilen insanlara rastladı: şurada bir mühür,

burada bir tarih, bir listede beliren bir isim... Bürokrasi bir labirentti ve dosyalar, hayatı numaralara dönüştüren bir dilde konuşuyordu. Rojîn'in bir kez gizlice kopyaladığı kurgusal bir notta kısaca şöyle yazıyordu: "*Geri dönüşler ancak izinle; adresler eksik.*" Kelimeler çok az şeyi açıklıyor, çok şeyi ise kapatıyordu.

Zerya, Rojîn'den sadece kırıntılar duyabiliyordu: bir söylenti, bir sohbette geçen bir isim. Kendisine verilen adrese gizlice yazdı ve bir işaret bekledi. Mektuplar nadiren geliyordu ve geldiklerinde kısa ve temkinliydi. Bir keresinde Zerya'ya, içinde küçük bir kumaş parçası olan bir zarf ulaştı — annesinin taşıdığı desenin aynısı. Onu göğsüne bastırdı ve bir sırrı korur gibi sessizce ağladı.

Her iki kadın da kayıpla yaşamayı, ona teslim olmadan öğrendi. Rojîn hemen evlenmedi; önce arayışının bir anlamı olup olmadığını bilmek istiyordu. Kendine, duvarında haritaların asılı olduğu, çizgileri kurşun kalemle takip ettiği küçük bir oda kurdu. Zerya bir doküman atölyesinde iş buldu, kimsenin okuyamadığı desenler işledi ve molalarda pınarların, taşların hikâyelerini anlattı; diğerleri onları masal gibi dinledi.

Yakınlık ve tehlike anları oldu. Bir gün atölyede Rojîn, elinde isim listeleri olan bir memur tarafından sorgulandı. Kökenini, dilini, akrabalarını sordu. Rojîn sakince cevap verdi, kalbinde taşıdiklarını ele vermeyen kelimeler seçti. Memur başını salladı, bir mühür bastı ve yoluna devam etti. Bu karşılaşma, uzun süre dinmeyen bir soğukluk bıraktı arkasında. Temkinin korkaklık değil, bir hayatta kalma sanatı olduğunu öğrendi.

Zerya başka bir sınav verdi: baktığı bir çocuk hastalandı ve doktorlar kâğıtlar, isimler, köken bilgisi istedi. Zerya

hafızasında belgeler, sahip olmadığı bir kanıt aradı. Bunun yerine çocuğa ateşi düşene kadar şarkılar söyledi. Şarkılar, mühür gerektirmeyen ilaçlardı.

Bu yıllarda küçük ağlar da kuruldu. Benzer hikâyeleri olan insanlar mutfaklarda, arka bahçelerde, atölyelerde gizlice buluştular. İsimler, haritalar, söylentiler paylaştılar. Bazen birbirlerine mektup yazmada yardım ettiler, bazen birini bir geceliğine sakladılar. Bu ağlar kırılıyordu ama gerçekte — aksi takdirde yapayalnız kalacak insanları birbirine bağlayan görünmez bir örgü.

Rojîn bir pazarda durmuş, elleri ceplerinde, tanıdık bir deseni taşıyan bir tülbent takmış bir kadını görüyor. Bir an için zaman duruyor. Yanına gidip tülbente dokunuyor ve kadın ona bakıyor — bir yabancıyla değil, aynı şarkıları bilen birinin tanışıklığıyla. Çok fazla konuşmuyorlar; kelimeler çoğu zaman fazla ağırdır. Bunun yerine bir isim, bir bakış, küçük bir kumaş parçası teati ediyorlar. Bu, tüm yaraları iyileştiren bir kavuşma değil ama bir başlangıç: yılların ve mekânların ayırdığı iki hayatı birbirine bağlayan bir iplik.

## 8 - Geri Dönüş Girişimleri

Yıllar haritaları değiştirmişti. Bir zamanlar tanıdık avlulara çıkan yollar şimdi yeni çitlerde son buluyordu; köy patikaları başkalarının ektiği tarlalara dönüşmüştü. Geri dönmek isteyen ilk kabileler adımlarını sılaya doğru attıklarında, geri dönüşün düz bir yol olmadığını, aksine isimlerden, mühürlerden ve sessizlikten örülmüş bir labirent olduğunu çabuk fark ettiler.

Rojîn arayışına, yıllar boyunca biriktirdiği bir listeye başladı.

İsimler, tarihler, yerler, kenarlara düşülmüş küçük notlar — hatıralardan örülmüş bir yamalı bohça. Trenle seyahat ediyor, istasyonlarda iniyor, resmi dairelerde eski kayıtların peşine düşüyor; bazen açık, çoğu zamansa mühürlü kapıları çalıyordu. Bürokrasi ruhsuz cümlelerle konuşuyordu: "*Kayıt bulunamadı*", "*Adres yetersiz*", "*Sevk işlemi mümkün değil*". Bu cümleler, arayış içinde olanların etrafında yavaş yavaş yükselen duvarlar gibiydi.

Bazen bir ipucu yolunu aydınlatıyordu. Eski bir zarfın üzerindeki bir mühür, bir arşivde aniden beliren bir isim, bir kahvehanede duraksayıp Rojîn'in bir kalp atışı kadar iyi bildiği o köyün adını fısıldayan yaşlı bir adam... Bu ince ipler, haritasındaki darmadağın noktaları birbirine bağlıyordu. Peşlerine düşüyor, çoğu zaman yanılıyor ama bazen de arkasında aynı şarkıları bilen insanların oturduğu kapılara ulaşıyordu.

Yerlerin karmaşası değişmez bir refakatçiydi. Elazığ'a gönderilenler, başkalarının Diyarbakır diye tarif ettiği manzaraları hatırlıyordu. İsimler karıştırılıyor, köylerin adı değiştiriliyor, haritalar yeniden çiziliyordu. Rojîn, fazla pürüzsüz duyulan hikâyelere şüpheyi bakmayı, anlatıların arasına kıymık gibi saplanmış parçalara ise güvenmeyi öğrendi. Görgü tanıkları topladı, sesleri not etti, tarihleri kıyasladı. Bazen bir desen ortaya çıkıyor; çoğu zamansa geriye sadece hayati bir şeylerin eksik olduğu hissi kalıyordu.

Bir dönüş yolunda, kapısı ardına kadar açık, içinde kimsenin yaşamadığı bir ev buldu. Ocağın üzerinde küller ve yarı yanmış bir kumaş parçası vardı. Bir elma ağacı hâlâ oradaydı ama dalları çıplaktı. Rojîn eşiğe oturdu ve annesinin ona

öğrettiği bir şarkıyı alçak sesle söyledi. Melodi, tohum gibi tınlayan isimleri taşıyordu ve bir an için zaman durmuş gibiydi. Derken alnı çizgili bir komşu geldi ve sadece şunu dedi: "Gittiler." Kelimeler kısaydı ama koca bir tarihi taşıyordu.

Diğer geri dönenler daha şanslıydı. Rojîn'in uzun aramalar sonunda bulduğu bir köyde, yaşlı bir kadın eşikte oturmuş dokuma yapıyordu. Rojîn yaklaşır bir isim fısıldadığında, kadın bakışlarını kaldırdı ve gözlerinde bir tanışıklık belirdi. Bu büyük bir kavuşma değildi; hatıraların yavaş yavaş birbirine eklenmesiydi: bir isim, bir şarkı, bir koku. Kadın Rojîn'i küçük bir odaya götürdü, bir kumaş çıkardı ve ellerine bıraktı — Rojîn'in çocukluğundan bildiği o aynı desen. Gözyaşları geldi; sessizce ve büyük sözler etmeden. Bazen bu yeterliydi.

26

Arayış sadece fiziksel değildi; aynı zamanda unutuşa karşı bir savaştı. Arşivler delik deşik, dosyalar eksikti; resmi kayıtlarda çoğu zaman sadece "Alıcı tanınmıyor" veya "Ayrılmış" yazıyordu. Bu ifadeler kaderlerin üzerini örtüyordu. Rojîn, yüzlerine uymayan isimler taşıyan insanlarla, yeni kimlikler edinmiş çocuklarla, dilin sadece kırıntılarına hâkim yaşlılarla karşılaştı. Yeniden birleşme nadiren tam oluyordu; o, yakınlık ve yabancılıktan oluşmuş bir mozaikti.

Zerya ise başka bir yolla arıyordu. Şehirlerde kulaktan kulağa yayılan şarkıları topluyor; terzihanelerde, pazarlarda, kadınların evlerinde sorular soruyordu. Kumaştaki bir desen, şarkıdaki bir mısra, eski bir deyim — bunların her biri bir ipucu olabilirdi. Bir gün, küçük bir atölyede kalbini durduran bir melodi duydu. Bir kadın, Zerya'nın çocukluğundan bildiği bir satırı mırıldanıyordu. Yaklaştı, ilk mısrayı söyledi ve kadın duraksadı. Bu ani bir kavuşma değildi ama bir

başlangıçtı: aynı melodiyi paylaşan iki ses, bir ipte birbirine değen iki hayat.

Arayanların hepsi cevap bulamadı. Bazıları elleri boş, haritalarında sadece soru işaretleriyle geri döndü. Belirsizlik içlerini kemirdi; bilmemekle yaşamayı öğrendiler. Diğerleri ise cevaplardan çok yeni sorular doğuran izler buldular: başka bölgeleri işaret eden listelerdeki isimler, çoktan dağıtılmış kamplara dair ipuçları, yollarda durdurulan insanlara dair söylentiler. Bu parçalar, geçmişin tamamen yok olmaması için anlatılmaya devam eden hikâyelere dönüştü.

Geri dönüş girişimleri arayanları da değiştirdi. Bir zamanlar bir harita ve kesin bir hedefle yola çıkan Rojîn, arayışın başlı başına bir varoluş biçimi olabileceğini öğrendi — isimlere durmaksızın tutunmak, sesleri toplamak, şarkıları yaşatmak... Zerya ise ait olmanın her zaman bir yere bağlı olmadığını fark etti; o bir desende, bir melodide, bölüşülen bir ekmekte var olabilirdi. Her ikisi de hatırayı taşımaya devam ettiler; sadece bir yük olarak değil, bir vazife olarak: isimleri anmak, şarkıları söylemek, hikâyeleri korumak. 27

Rojîn bir tepede oturmuş, yarı sise gömülmüş bir köye bakıyor. Elinde, köşeleri aşınmış, yazıları solmuş bir liste tutuyor. Listeyi katlıyor, göğsüne bastırıyor ve üzerinde yazan isimleri fısıldıyor. Dağların sesi cevap vermiyor ama içten gelen kısık bir karar şekilleniyor: arayış devam edecek. Ve bir yerlerde, başka bir şehirde, başka bir mutfakta, bir kadın bir ismi çağırın bir şarkı söylüyor — ve dünya, bir anlığına, yeniden birbirine bağlanıyor.

## 9 - Bürokrasiyle Karşılaşmalar

Arşiv odaları kâğıt ve toz, uzun süredir yerinden kıpırdamamış mürekkep kokuyordu. Rojîn ve diğer arayanlar için bu odalar, cevaplar umulan ama çoğu zaman yeni sorularla çıkılan tapınaklar gibiydi. Vezneler ahşaptı; camın ardındaki memurlar kılıç yerine mühürle hüküm veren bekçilere benziyordu. Bürokrasi, hayatı numaralara dönüştüren bir dildi; kapıları açabildiği gibi sonsuza dek mühürleyebilirdi de.

Rojîn, kenarları yıpranmış bir dosyayla içeri girdi. İçinde kâğıtlar, listeler, mektuplar vardı — pek çok elde parçalanmış bir hayatın kırıntıları. Sıraya girdi, bekledi, izledi. Etrafındaki insanların da benzer dosyaları vardı; bazıları sessizce ağlıyor, bazıları ise çok fazla hayal kırıklığından doğan bir soğuklukla konuşuyordu. Sıra ona geldiğinde kâğıtlarını tezgâha bıraktı. Memur onları aldı, sayfalara baktı, mühürledi; gözleri isimlerin, tarihlerin, notların üzerinden kayıp geçti.

28

"Kayıt bulunamadı," dedi memur nihayet, göz teması kurmadan. Bu kelimeler, pazarlığa kapalı bir hüküm gibiydi. Rojîn isimleri tekrarladı, köyleri saydı, yolları tarif etti, annesinin ona öğrettiği şarkıyı alçak sesle söyledi. Memur hiçbir şey not etmedi. Formlardan, yetki alanlarından, dosya numaralarından bahsetti. Dili hassastı; içinde şarkılara yer yoktu.

Resmi cümlelerin arasında her zaman küçük, çelişkili ipuçları beliryordu: bir zarfın üzerindeki mühür, bir belgenin kenarına elle düşülmüş bir not, uymayan bir tarih. Düzendeki bu çatlaklar genellikle insanlara çıkan tek izlerdi. Rojîn bu izleri okumayı öğrendi: bir mühür birinin sevk edildiği anlamına gelebilirdi; bir kenar notu bir toplama merkezine

işaret edebilirdi; iki kez geçen bir isim, çekilebilecek bir ipucuydu.

Bir arşiv odasında nihayet, kayıtları sıkışık ve ruhsuz bir el yazısıyla tutulmuş bir defter buldu. Sayfa yarı yarıya yırtılmıştı ama bir kayıt hâlâ okunabiliyordu: "X bölgesinden çocukların nakli — Sevk yeri Elazığ — Liste ektedir." Rojîn, sanki bu görüntü artık kimsenin mühürleyip yok edemeyeceği bir kanıtmış gibi, titreyen elleriyle o satırın fotoğrafını çekti. Defter bir vaat değildi; o bir ipucuydu, henüz tamamlanması gereken bir yapbozun parçasıydı.

Bürokrasi, zalimliğini formların dilinde de gösteriyordu. "İşkân edildi", "sevk edildi", "alıcı tanınmıyor" gibi kelimeler, resmi kayıtlarda sanki tarafsız gerçeklermiş gibi duruyordu. Ancak insanların sohbetlerinde bu kelimeler birer darbeye dönüşüyordu: ayrılık, kayıp, isimlerin hayattan silinmesi demektir. Rojîn resmi ifadeleri tercüme etmeye başladı — başka bir dile değil, insanlar için gerçekte ne anlama geldiklerine.

Bazen bir kapı aralanıyordu. Yaşlı, elleri titreyen bir memur bir dosyayı kenara koyup fısıldadı: "Tam belgelenmemiş vakalar vardı. Bazı listeler parça parça." Kurşun kalemle sonradan eklenmiş bir dizi ismi işaret etti. Bir an için soğukluk kırılmıştı; bir insan, bürokrasinin çarkını durdurmuştu. Rojîn isimleri kopyaladı, kağıdı katladı ve bir hazine gibi sakladı.

Fakat bürokrasiyle karşılaşmalar sadece kâğıt peşinde koşmak değildi; bu sistemin içinde çalışan insanlarla da yüzleşmekti. Bazı memurlar ulaşılmazdı, bazıları yorgun, bazıları ise küçük jestlerle yardımcıydı: başka bir daireye yönlendirme, bir telefon numarası, aranabilecek bir isim. Bu

küçük yardımlar nadirdi ama vardı. Rojîn, sabır ve inatçılığın çoğu zaman öfkeden daha etkili olduğunu öğrendi.

Resmi dairelerin paralelinde başka yollar da açıldı: eski gözetmenlerle yapılan görüşmeler, toplama merkezlerinde çalışmış kadınlarla buluşmalar ve sözlü tanıklıkların toplanması. Bu anlatılar, dosyaların bıraktığı boşlukları dolduruyordu. Yaşlı bir adam, vagonları gece yarısı durdurulan bir sevkiyatı hatırlıyordu; bir kadın, artık hiçbir haritada yer almayan bir köyün adını söylüyordu. Bu sesler parça parçaydı, çelişkiliydi ama canlıydı — ve bazen her türlü resmi nottan daha sahibiydi.

Rojîn'in bir deftere not ettiği kurgusal bir arşiv kaydı kısaca şöyle diyordu: "Not: Geri dönüşler ancak izinle; adresler eksik; daha fazla araştırma gerekli." Kaydın o ruhsuz dili, Rojîn'in duyduğu hikâyelerle tam bir tezat oluşturuyordu: başka şehirlerde büyüyen çocuklar, bir daha asla birleşemeyen aileler, sadece birkaç sağ kalanın zihninde yaşayan şarkılar. Bürokrasi gerçekleri kaydedebilirdi ama şarkıları, isimleri, bir evin kokusunu not edemezdi. 30

Özellikle soğuk bir kış günü Rojîn, geri dönüşlerle ilgilenen bir daireye gitti. Orada, kendisi de çocukken ayrılmış ve daha sonra idari işlerde çalışmış bir kadınla karşılaştı. Kadın alçak sesle ama Rojîn'i şaşırtan bir netlikle konuştu. "O zamanlar çok şeyi not ettik ama her şey muhafaza edilmedi," dedi.

"Bazı listeler imha edildi, bazıları ise kaybolup gitti. Ama asla unutmadığımız isimler var." Rojîn'e el yazısıyla düşülmüş eklerin olduğu bir liste uzattı; umut taşıyan küçük, gösterişsiz notlardı bunlar.

Bürokrasiyle yaşanan bu karşılaşmalar iz bırakmıştı. Rojîn kopyalar topluyor, ipuçlarını not ediyor, hatıralarını paylaşmaya hazır insanlarla konuşuyordu. Hakikatin çoğu zaman dosyaların kenarlarında saklı olduğunu öğrenmişti: kurşun kalemle düşülmüş notlarda, mühürlerde, unutulmuş zarflarda... Bu kenarlar onun çalışma alanı haline geldi; insanlara çıkan ipleri orada buluyordu.

Rojîn, arşivin yanındaki küçük bir kafede oturuyor; dosyası açık, sayfalar notlarla dolu. Dışarıda sokakları parlatan bir yağmur yağıyor. Bir dosya özetinin kopyasını katlayıp dosyasına koyuyor ve defterine bir isim yazıyor; belki de bir kapıyı açacak olan bir isim. Bürokrasi hâlâ bir labirent, ama pes etmeyenlerin ellerinde kâğıtlar birer haritaya dönüşüyor. Ve haritalar, yollar uzun ve zorlu olsa da, yön gösterebiliyor; bunu artık biliyor.

31

## 10 - Annenin Sesi

Yıllar sesleri değiştirmişti ama şarkıları değil. Arka bahçeye bakan bir penceresi olan küçük bir odada Rojîn, ellerinde eski bir kumaş parçasıyla oturuyordu. Kumaş is ve lavanta kokuyordu; başka türlü olan o eski günlerin kokusu... Masanın üzerinde kâğıt tomarı, mektuplar, notlar, isimler vardı; boşlukları doldurmak için topladığı her şey. Fakat en çok aradığı ne bir mühür ne de bir tarihi; dünya yeniden düzene sokulmadan önce ona dünyayı anlatan o sestî: annesinin sesi.

Bir öğleden sonra, yağmur camlara hafifçe vururken, Rojîn'in pek tanımadığı bir kadın odaya girdi. Yaşlıydı, elleri işten güçten yorulmuştu ve gözlerinde Rojîn'in hemen tanıdığı bir şey vardı: dosyalarda yazmayan o aynı türden hatıra. Kadın

oturdu, bir tülbent çıkardı ve Şarkı söylemeye başladı; yüksek sesle değil, bir dinleyici kitlesi için değil, sönmek üzere olan bir ateşi canlandıran biri gibi. Melodi yalındı ama içinde isimler, yerler, küçük hikâyeler taşıyordu. Rojîn gözlerini kapattı ve o yabancı seste annesini duydu.

Annenin sesi sadece kelimelerin tekrarı değildi; görüntülerden örülmüş bir rgyd. "Taşın arkasındaki pınar," diye söylüyordu kadın ve Rojîn yazın buz gibi olan o suyu görüyor, çocukları uyandıran Őırlıtıyı duyuyordu. "Peri, Hozat, iki meŐeli yol" — her kelime hatıralarda bir kapı aralıyordu. Şarkılar, çizgilerle değil seslerle çizilmiŐ haritalar gibiydi. Resmi haritaların bilmediği yolları gösteriyorlardı.

Rojîn Şarkıları yazıya dökmeye başladı. Sadece kelimeleri değil; durakları, nefes alıŐları, bir melodiyi vatan kılan o küçük vurguları da not ediyordu. Bazen bir mısranın yanına bir isim, bir not dŐuyordu: "X köyünden Fatma söyledi", "Melodisi Y Őarkısına benziyor". Bu notlar arşiv çalıŐmasından öte bir Şeydi; annesinin sesini dünyada kaybolup gitmeden önce koruma çabasıydı.

Başka bir Şehirde yaşayan Zerya bu buluŐmalardan haberdar oldu. Elinden geldiğince sık geliyor, pazarlarda bulduğu kumaŐları getiriyordu; eski dokumaları hatırlatan desenli tlbentler... İki kız kardeş yan yana geldiklerinde Şarkılar kumaŐlarla birleŐiyordu: bir desen bir mısrayı, bir renk bir kıtayı hatırlatıyordu. Dikiyorlar, Şarkı söylüyorlardı ve bu eylemlerde sessiz ve inatçı bir direnç gizliydi.

Annenin sesi sadece bir teselli değil, aynı zamanda bir tanıklıktı. Şarkıların içinde resmi listelerde eksik olan isimler, kimsenin bir dosya notuna kaydetmeyeceği küçük detaylar saklıydı: kimin kimin yanında oturduğu, ekmeği hangi

kadının böldüğü, sonbaharda hangi adamın gittiği. Bu detaylar boşlukları kapatmaya yarıyordu. Rojîn bir şarkıyı not ederken sık sık kenara bir hatırlatma ekliyordu: "*Hatıra: Komşu Hasan, elma ağacı, 1938*". Böylece şarkılar belgelere, belgeler ise şarkılara dönüşüyordu.

Bazen bir şeyler bilen insanlar gelip yanlarına oturuyordu. Bir zamanlar bir toplama merkezinde çalışmış yaşlı bir öğretmen, listelerde gördüğü ama asla yüksek sesle söylemediği isimlerden bahsediyordu. Bir kampta açıcılık yapmış bir kadın, geceleri gizlice şarkı söyleyen çocukları hatırlıyordu. Bu sesler şarkıları tamamlıyor; hatırayı destekleyen gerçekleri ekliyordu. Birlikte, tek tek iplerden daha güçlü olan, seslerden örülü bir ağ kuruyorlardı.

Fakat annesinin sesi acıyı da taşıyordu. Bazı mısralarda sadece yerleri değil, vedaları da hatırlatan bir ton vardı: "Bir sabah gitti, elleri boş," diye söylüyorlardı ve kelimeler kapanan kapıların, boş kalan sandalyelerin imgelerini canlandırıyor. Bu mısraları söylemek zordu; çoğu zaman sesler kırılıyor ve kadınlar, sessizlik devam edebilecek bir şarkı bulana kadar susuyorlardı. Yas, böylece repertuarın bir parçası haline geliyor ve şarkı söylemek bir hatırlama pratiğine dönüşüyordu.

Lambanın titrediği, dışarıdaki şehrin yağmur ve ışık içinde bulandığı bir akşam, genç bir kadın bir tomar getirdi; resmi bir arşivde bulduğu mektuplar. İçinde Rojîn'e tanıdık gelen bir isim vardı: bir not, bir mühür, bir tarih. Tam bir kanıt değildi ama bir dayanaktı. Kadınlar mektupları masaya koydular, bildikleri mısraları söylediler ve yeni bilgileri bir kolyeye dizilen inciler gibi eklediler. Her buluntu melodiyi biraz değiştiriyor, her melodi bir buluntunun anlamını başkalaştırıyordu.

Annenin sesi böylece resmi olanla yaşanmış olan arasında bir köprüye dönüştü. Şarkı mısralarında arşiv sayfalarını tamamlayan ipuçları, dosyalarda ise şarkılara ağırlık kazandıran isimler bulunuyordu. Rojîn anladı ki, görevi sadece aramak değil, aynı zamanda tanıklık etmektir: şarkıları toplamak, isimleri anmak, hikâyeleri düzene koymak; hatıranın parça parça yok olup gitmesini engellemek için.

Günün sonunda Rojîn ve Zerya yan yana, elleri birbirine kenetlenmiş, ikisinin de bildiği bir şarkıyı söylüyorlar. Melodi yalın, kelimeler tekrar ediyor ama her tekrarda başka bir ağırlık var. Dışarıda yağmur dindi; şehir hafifçe nefes alıyor. Odadaki kadınlar susuyor ve bir an için sadece seslerin yankısı kalıyor — duvarlarda asılı duran sıcak bir eko.

Rojîn tülbenti masaya bırakıyor, yeni notları katlıyor ve defterine bir isim yazıyor. Bu bir son değil, sadece uzun bir listedeki yeni bir kayıt. Ancak bu kayıta başka bir şey var: annesinin sesinin sadece bir hatıra değil, bir sorumluluk olduğu bilinci. Şarkıları toplayan, sorumluluk taşır; isimleri anan, dünyayı bir arada tutar. Ve böylece, sadece kendileri için değil, sesleri kaybolanlar için de söylemeye devam ediyorlar — tamamen susmasınlar diye.

34

## 11 - Uzlaşma ve Kayıp

Yıllar yara izleri bırakmıştı ama daha önce görünmeyen yollar da açmıştı. Uzun süredir kilitli görünen bazı kapılar, eski menteşelerin gıcirtısıyla yavaşça açılıyor; diğerleri ise ardında sadece sessizlik bırakarak kapalı kalıyordu. Rojîn ve arayış içinde olanlar için uzlaşma, her zaman bir kavuşma

anlamına gelmiyordu; o daha ziyade sessiz bir kabulleniş süreciydi; olan ile hâlâ mümkün olan arasındaki bir teraziydi.

Her şey küçük karşılaşmalarla başladı. Rojîn'in uzun aramaları sonunda bulunduğu bir köyde, bir adam evinin eşliğinde oturmuş odun kesiyordu. Yüzü güneşten kavrulmuş, elleri sertleşmişti. Rojîn adını söylediğinde adam kaskatı kesildi, sonra ayağa kalktı, yavaşça ona doğru yürüdü ve elini tuttu. Bu görkemli bir kavuşma değildi; köprünün hâlâ taşıyıp taşımadığını kontrol eden iki insan gibi, temkinli bir yoklamaydı. Az konuştular. Kelimeler çoğu zaman fazla ağırdı. Bunun yerine oturdular, ekmeği paylaştılar ve aralarındaki sessizlik artık açıklanamayan ama hissedilen hatıralarla doldu.

Diğer buluşmalar daha sancılıydı. Bir zamanlar Rojîn'in komşusu olan bir kadın, Rojîn'in saydığı isimleri tanıdı ama gözleri boş kaldı. Yeni çocukları, yeni sorumlulukları vardı ve geçmiş, onun için hayata devam edebilmek adına kapattığı bir fasıldı. Buradaki uzlaşma, diğerinin kararını bir ihanet olarak değil, bir hayatta kalma stratejisi olarak görüp ona saygı duymaktı. Rojîn, kavuşmanın her zaman umulan iyileşmeyi getirmediğini öğrendi; bazen sadece hayatın, seninle ya da sensiz, akıp gittiği gerçeğini tescilliyordu. 35

Resmi tanımının yardımcı olduğu anlar da vardı. Kutlamadan ziyade bir formaliteden ibaret olan küçük bir törenle, uzun süredir eksik olan isimler sicile kaydedildi. Bazı aileler için bu bir tür kapanış demektir: Birinin yaşamış olduğunu, bir ismin hatıralarda sadece bir fısıltıdan ibaret olmadığını teyit eden bir belge. Bu bürokratik eylemler ruhsuzdu ama geride kalanlar için bir ağırlığı vardı. Bir mühür kayıp yılları geri getiremezdi ama unutuşu zorlaştırabilirdi.

Fakat kayıp her yerdedi. Bir zamanlar seslerle dolu olan evler boş duruyor ya da içinde başkaları yaşıyordu. Meyve veren elma ağaçları yabanileşmişti. Bazı mezarlar artık bulunamıyordu; diğerlerine ise isimleri bilmeyen yabancılar bakıyordu. Rojîn sık sık bu yerlerin önünde duruyor ve zamanın katman katman dizildiğini hissediyordu: en üstte bugün, altında ise ancak büyük bir çabayla gün yüzüne çıkarılabilen geçmiş.

Uzlaşma günlerinde eski çatışmalar da yeniden belirdi. Geri dönenlerin bazıları mülkiyet, hak ve tanınma talep ediyor; diğerleri ise sadece huzur istiyordu. Bir zamanlar birbirine ait olan topluluklar, yıllar süren ayrılıkla değişmişti. Yeni bağlar kurulmuş, eski bağlar gevşemişti. Bu yüzden uzlaşma, yeniden müzakere etmek, ortak noktalar bulmak ve bazen de affetmek demektir — yüce gönüllülükten değil, hayata devam etme zorunluluğundan dolayı.

36

Rojîn için uzlaşma çoğu zaman içsel bir süreçti. Boşlukları romantize etmeden kabullenmeyi öğrendi. İsimleri topladı, şarkıları düzene koydu, kurtarılabilecek ne varsa yazıya döktü. Aradığı bazı kişileri sağ buldu; diğerlerini ise sadece yaşlıların sesindeki birer hatıra olarak... Başka bir şehirde yaşamış bir ağabeyle kavuşmak hem şefkatli hem de bir o kadar sancılıydı: Ayrı geçen yıllar kelimeleri değiştirmişti, yine de bir bakış akrabalığı tasdik etmeye yetiyordu. Uzun uzun konuştular ve sonunda elleri, kayıp zamanı bir arada tutmak istercesine birbirine kenetlendi.

Sadece insanlarla değil, mekânlarla da bir uzlaşma vardı. Rojîn, taşın arkasındaki pınara geri döndü, kıyıya oturdu ve alçak sesle şarkı söyledi. Melodi eskisiyle aynıydı ama kıyıları değişmişti; bir zamanlar patika olan yerden şimdi bir çit geçiyordu. Yine de söyledi şarkısını; sesi, artık kimsenin

çağırmadığı isimleri taşıdı. Su, o eski uğultusuyla cevap verdi ve bir an için dünya yeniden bütünlendi.

Bazı hikâyeler kısık sesli bir huzurla bitti. Yıllarca aramış olan bir kadın, sonunda bir çekmecede duran tek bir mektup buldu; kısa bir cümle, bir özür, bir isim. Çok şey değildi ama bir şeyi nihayete erdirmeye yetti. Diğerleri ise iyileşmek bilmeyen yaralar gibi açık kaldı. Rojîn her iki türle de yaşamayı öğrendi: Yerine oturanla da, onarılması imkânsız olanla da.

Rojîn her zamanki gibi alçak bir duvarın üstünde oturmuş, ellerini kavuşturmuş, yarı yarıya akşam ışığına gömülmüş bir köye bakıyor. Yanında notlar, isimler ve şarkılardan oluşan bir demet duruyor. Bir kâğıt çıkarıyor içinden, katlıyor, cebine koyuyor ve ayağa kalkıyor. Uzlaşma varılan bir hedef değil, yürünen bir yoldur; bazen yavaş, bazen tökezleyerek, çoğu zaman da kayıpların eşliğinde. Rojîn yolu yürümeye devam ediyor; tüm cevaplara sahip olduğu için değil, hatırlamanın kendisi bir yaşam biçimi olduğu için. Ve yürürken, henüz tamamen susmamış olan isimleri çağıran bir şarkı mırıldanıyor.

## 12 - Yaşlılık ve Tanıklık

Yıllar sesleri yok etmemiş, sadece değiştirmişti. Rojîn, pencereleri dar bir meydana bakan küçük bir salonda oturuyordu. Oda insanlarla doluydu; bazıları onu tanıyordu, çoğu ise sadece listelerde buldukları isimleri biliyordu. Bir masanın üzerinde notları, haritaları, şarkı sözleri, mühürlü ve el yazısı notlu kâğıtları duruyordu. Topladığı her şey, şimdi hayatın küçük bir arşivi gibi bir araya gelmişti.

Yaşlanmıştı; saçları gümüşü, elleri çalışmaktan yorulmuştu. Fakat konuştuğunda sesi berraktı; sağ çıktığı yılların melodisini taşıyordu. Karşısında gençler, memurlar, komşular, bir zamanlar onunla şarkı söylemiş birkaç kadın oturuyordu. Bazı gözler nemliydi, bazıları sorgulayıcı; ama herkes kulak kesilmişti. Rojîn büyük sözlerle başlamadı. Bir isimle başladı.

"Miran," dedi ve bu hece odanın ortasına bir taş gibi oturdu. Sonra diğer isimleri saydı; yavaşça, birer birer, sanki kimsenin koparamayacağı bir zinciri dizermiş gibi. İsimler sadece kelime değildi; birer köprüydü. Her isim için küçük bir hatıra anlattı: Kim kimin yanında otururdu, geceleyin hangi şarkı mırıldanırdı, avluda hangi elma ağacı dururdu. Bu detaylar, resmi dosyaların bıraktığı boşlukları dolduruyordu.

38

İsimlerin arasında, yıllar boyu biriktirdiği notlardan kesitler okudu: Mühürlü kâğıtlar, hiç ulaşmamış mektuplar, arşivlerden alınmış kenar notları. Belgeleri masaya koydu, el yazısıyla düşünülmüş ekleri gösterdi, bir mührün nasıl bir toplama merkezine işaret ettiğini, bir tarihin nasıl başka bir yere çıkan bir iz bıraktığını anlattı. Bir zamanlar buz gibi gelen bürokrasi, onun ellerinde somut bir şeye dönüştü; bir haklı çıkarma çabası olarak değil, bir kanıt olarak.

Cevap getiren insanlar oldu. Arşivde çalışmış bir kadın, bir defterin içinde bulduğu bir listeyi uzattı; yaşlı bir adam, Rojîn'in bildiği o deseni taşıyan bir kumaş parçası getirdi; genç bir tarihçi, isimleri teyit eden belge kopyaları sundu. Bu buluntular tam bir çözüm değildi ama ağı sıkılaştıran iplerdi. Rojîn yeni bilgileri düzenledi, defterine yazdı ve sanki görünmez bir yapbozu birleştiriyormuş gibi başını salladı.

Fakat tanıklık etmek sadece isim okumak ya da kâğıt göstermek değildi. Resmi dosyalarda asla yazmayan o küçük şeyleri anlatmaktı: Annenin ekmeği kesişi, uykudan önceki fısıltılar, gizlice söylenen şarkılar. Rojîn o öğleden sonra bu şarkılardan bazılarını söyledi; önce alçak sesle, sonra daha gür, ta ki odadaki diğer sesler de ona katılana dek. Melodiler oradakileri birbirine bağladı; yabancılardan, bir şeyi ortaklaşa taşıyan bir topluluk yarattı.

Başlangıçta şüpheyile bakan genç bir memur ayağa kalktı ve bir araya getirilen bu belgelerin resmi arşivlere alınması gerektiğini söyledi. Küçük ama anlamlı bir adımdı bu: Sadece sözlerde değil, dosyalarda da görünür olan bir tanınma. Odadakilerin bazıları için bu bir tür adaletti; diğerleri içinse hikâyeleri okullarda, toplumlarda, kitaplarda yaşatmak için bir başlangıçtı.

Resmi anların arasında sessiz karşılaşmalar yaşandı. Rojîn, pek tanımadığı bir kadın tarafından kucaklandı ve bu kucaklama teselliden öte bir şeydi; bir onamaydı. Çocukken koparılmış bir adam yanına oturdu, elini tuttu ve sadece şunu dedi: "Senin şarkılarını aradım." Kelimeler yalındı ama on yılların ağırlığını taşıyordu.

Akşam güneş evlerin ardında kaybolup ışık yumuşadığında, Rojîn pencereye yaklaştı. Şehir huzur içindeydi ve uzakta bir nehir, gümüşten bir şerit gibi parlıyordu. Zerya'yı düşündü —isminin taşıdığı o denizi— ve yürüdükleri tüm o yolları. Bazıları sonuna kadar yürünmüş, bazıları açık kalmıştı. Fakat tüm bunların içinde bir gerçeklik bakiydi: Hatırlamak bir emektir ve emek tanıklık ister.

Salon boşalmadan önce Rojîn son bir söz istedi. Ayağa kalktı, elleri hafifçe titriyordu ve sadece oradakilere değil, artık

burada olmayanlara da seslendi. "İsimleri anmak, onları yaşatmaktır," dedi. "Şarkı söylemek, unutmamaktır."

Sonra şarkı söylemeye başladı —önce bir mısra, sonra bir diğeri— ve melodi bir nefes gibi yalın ve berraktı.

Diğerleri de eşlik etti. Kelimeler Kürdçeydi ve havaya tohumlar gibi saçıldılar:

*Ez ji te re dibêjim, navên me ne mirin...*  
*Sana söylüyorum — isimlerimiz ölmedi...*

Mısralar tekrarlandı ve her seferinde hava daha da yoğunlaştı, sanki hatıranın kendisi nefes alıyordu. Melodi isimleri mekânlara, mekânları insanlara, insanları ise geleceğe bağlıyordu. Bu bir zafer değildi, bir son değildi; bir var olma inadıydı.

40

Son tonlar dindiğinde, boş olmayan, bilakis söylenmiş olanla dopdolu bir sessizlik kaldı. İnsanlar ayağa kalktı, birbirlerine sarıldılar, listelerin kopyalarını yanlarına aldılar, şarkıları devretmeye söz verdiler. Rojîn oturdu, ellerini kucağına koydu; yorgun ama huzurlu bir gülümseme dudaklarına yayıldı. Tüm soruların yanıtlanmadığını, tüm isimlerin bulunamayacağını biliyordu. Ama isimleri anmanın, şarkı söylemenin, tanıklık toplamanın kendi hayatının ötesine geçecek bir emek olduğunu da biliyordu.

Dışarıda gece derinleşiyordu. Salonun önündeki meydanda birkaç kadın küçük ışıklar yaktı, onları bir sıra halinde dizdiler; ışıklar bir harita üzerindeki noktalar gibi titriyordu. Rojîn onları izledi, sonra ayağa kalktı, dosyasını aldı ve basamaklardan yavaşça indi. Her adım bir tanıklık, her nefes bir şarkıydı. Ve isimlerin, kâğıtların ve melodilerin arasında

bir yerlerde bir söz baki kaldı: İnsanlar andığı ve söylediği sürece hatıranın yalnız kalmayacağına dair bir söz.

## Epilog

Şehir, sanki eski yaralarından iyileşen bir bedenmişçesine hafifçe nefes alıyordu. Salonun önündeki meydana kadınların bir sıra halinde dizdiği o küçük ışıklar hâlâ titriyor, oradakilerin gölgeleri uzunca kaldırıma düşüyordu. Rojîn basamaklardan yavaşça indi; dosyası yanında, şarkıları göğsündeydi. Yılların ağırlığını ve aynı zamanda tutulmuş bir sözün hafifliğini hissediyordu: İsimler anılmış, sesler korunmuş, şarkılar devredilmişti.

Zerya toplantıda yoktu; yolu onu başka bir şehre, isminin taşıdığı o denizin kıyısına götürmüştü. Nadiren mektup yazıyor, birer sinyal gibi kumaş parçaları gönderiyordu. Bazen kısa ve temkinli haberler geliyordu, bazen sadece bir terzihanede birinin tanıdığı bir kumaş deseni... Kız kardeşler bir hayatı paylaşmış ama ayrı yollara gitmişlerdi; aralarındaki bağ, dokunulduğunda ses veren bir telli çalgı gibi gergin ve baki kalmıştı.

Rojîn'in o öğleden sonra söylediği şarkılar yoluna devam etti. Dinlemeye gelen gençler melodileri mahallelerine, mutfaklarına, iş yerlerindeki dinlenme odalarına taşıdılar. Küçük bir okuldaki bir öğretmen, daha sonra Rojîn'in hazırladığı listelerin bir kopyasından isimler okudu; bir kız çocuğu defterine isimler not etti ve eski bir şarkının ilk mısrasını kendi kendine mırıldandı. Hatırlamak sadece arşivlerle değil, onu taşıyan seslerle çoğalıyordu.

Bazı isimler bulunamaz olarak kaldı. Bazı kapılar sadece bir aralık açıldı, diğerleri ise kapalı kaldı. Fakat başlayan bu emek kendi ritmini kazanmıştı: Bir zamanlar sadece arayanlar birer koruyucuya dönüştü; koruyucular anlatıcı oldu; anlatıcılar ise dinleyicilerini buldu. Münferit kaderlerden, artık sadece dosyalarda değil, evlerde, şarkılarda ve devredenlerin ellerinde yaşayan kolektif bir hafıza doğdu.

Akşam olup ışıklar söndüğünde ve şehir karanlığın bağrına çekildiğinde, Rojîn bir pencere kenarına oturdu. İsimlerin yazılı olduğu bir kâğıdı katladı ve Zerya'nın bir vakitler gönderdiği tülbentin yanına bıraktı. Taşın arkasındaki pınarı, avludaki ıhlamur ağaçlarını ve duyduğu tüm o sesleri düşündü; annesinin sesini, aşçı kadınınkini, toplama merkezlerindeki adamlarını... Hatırlamak, tamamlanıp kenara koyulmuş bir eser değil; bitimsiz bir eylem, her gün özenle bakılması gereken bir bahçeydi.

42

Işığı söndürmeden hemen önce, ömrü boyunca kalbinde taşıdığı o dizeyi fısıldadı; kelimeler gecenin içine birer tohum gibi düştü:

*Ez ji te re dibêjim, navên me ne mirin...*

*Sana söylüyorum, isimlerimiz ölmedi...*

Bu dize bir zafer nidası olarak değil, bir sadakat borcu gibi havada asılı kaldı. Hatırlamak aynı zamanda bir emek, bir tanklık ve bir şarkıydı; insanlar isimleri andığı ve şarkıların söylediği sürece, yitip gitmiş görünen o şeylerden bir parça hayatta kalıyordu. Rojîn elini dosyanın üzerine koydu, gözlerini kapattı ve uzaklardan gelen belli belirsiz bir yankıyı işitti: bir yerlerde cevap veren bir ses vardı.